

Kováts János által alapított könyvtárban helyezték el, a másik példány pedig a Nemzeti Múzeum képtárába került.

Hétezer forintot áldozott az egri városi kórház és szegényintézet létesítésére. Az 1829-ben kelt végrendeletében vagyonának általános örökösévé tette az említett két intézményt. Az egri szegény diákok segélyezésére 12 ezer ezüstpengős alapítványt létesített. Ezen kívül alapítványt hozott létre a kolozsvári kórház, a protestáns ifjak és a Nemzeti Színház javára.

Kováts János nevéhez fűződik az Eger város felszabadulási és úrbéri perében való közreműködése. A felszabadulási per a település szabad királyi városi rangjáért folyt. Az úrbéri per pedig azt jelentette, hogy a város területeket követelt a kettős földesuraságtól, az érsekségtől és a káptalantól.

Amikor Kováts János Bécsben élt, már mindkét per aktái a Királyi Kancelláriában voltak. Eger városi közönsége 1807-ben közakaratlanul Kováts Jánost nevezte ki teljes jogú megbízottjának, hogy a kancelláriánál az említett körökben képviselje a várost. Sajnos Kováts ügybuzgalmának nem lett eredménye. A város nem kapta meg a szabad királyi városi rangot, s csak 1854-ben szabadult fel a kettős földesuraság alól.

Eger nagy fia 1834. április 12-én hunyt el Bécsben. Ezt követően a város méltóképpen emlékezett meg róla. 1834. május 11-én az ebből a célból összehívott közgyűlésen arcképét kifüggesztették a városháza nagytermében. A gyűlésről felvett jegyzőkönyvben eme szavak állnak: „Áldás és örök áldás Kováts János nagyemlékű földink hamvaira; dicsőség kövesse az örök életben is dicső tetteit. Legyen tündöklő példa e nagy hazánk fia utódainak előtt; s adjon a Gondviselés hazánknak és városunknak sok ily jeles hazafit és polgárt.”

A második világháború előtt emléktáblát helyeztek el szülőházán. 1958-ban pedig a volt szegényházon ugyancsak emléktáblát helyeztek el, amely szintén hirdeti elévülhetetlen érdemeit. Kováts János Eger város rokonszenves, áldozatkész szülőtte volt. Jelmondata: „Szép meghalni hazám érted, vagyis élni sokáig s hasznos tettekkel szolgálni halálig a közt” – ma is érvényes.

Szecsó Károly

Irodalom: *Kováts János: Eger városában felállítandó stipendiumokról való fundacionális levele az alább megírtaknak. Eger, 1824; Szabó Ignác: Aki Eger városát legjobban szerette. Kováts János emlékezete. Eger, 1895. Szecsó Károly: Kováts János emlékezete. Heves Megyei Népújság, 1989. augusztus 25.*

Száznyolcvan éve született lehotkai Lehoczky Tivadar, Bereg helytörténésze

Természetesen a régi, a történelmi Bereg vármegye helytörténésze! S még akkor is mindenek előtt helytörténész, ha hosszú élete során – nyolcvanöt évet élt – történész, régész, néprajzkutató, de múzeumalapító, fordító és író is volt egy személyben. Valóságos polihisztor! Aki életének utolsó hat évtizedében ugyan Munkácson élt, annak történetét (is!) kutatva, s megismertetésének több könyvet is szentelve, tevékenysége mégsem korlátozódott Zrínyi Ilona városára. Merthogy kiterjedt egész Bereg vármegyére!

Ezt pedig azért indokolt már most megfogalmazni, mert többen is szívesen nevezték Lehotkát – természetesen jó értelemben – Munkács tudósának! E tájék egy másik jelese, *R. Vozári Aladár* az *Officina Képeskönyvek* 55. köteteként 1943-nan megjelent *MUNKÁCS* című könyvében például így írt: „Lehotzky Tivadar testestől-lelkestől Munkács tudósa volt.”

Van ebben igazság, a megfogalmazás azonban így, mégis leszűkítőnek nevezhető.

Lehotkai Lehoczky Tivadar sorsa tipikusan monarchiabeli volt. Családja ugyan tősgyökeres felvidéki, ám apját, Lehoczky Jánost, mint állami erdőgazdasági alkalmazottat délre, az akkori magyar tengeremlékre helyezték. Itt, a Fiume közeli Funzsina helységben született Tivadar fia 180 évvel ezelőtt, 1830. október 5-én. Még gyermek volt, amikor családja visszaköltözött a Felvidékre, s a Liptó vármegyei Oszadán lakói lettek. Atyja 1837-ben elhunyt, nevelése ettől kezdve egészen édesanyjára, született Gottier Annára hárult. Középiskolai tanulmányait Rózsahegyen végezte, majd 1847-től a Kassai Jogakadémia hallgatója lett, ahol érdeklődése már kifejezetten a történelem felé fordult.

Aztán a következő, 1848-as év az ő életében is nevezetessé vált. Miután vizsgáit júniusban letette, alma materétől búcsút vevé, Lehoczky is beállt a szabadságharc katonái közé. Tüzérhadnagyként vett részt a küzdelmekben, így a budaméri, kassai, szegedi, végül 1949 augusztusában a temesvári és a lugosi csatákban. Világos, a fegyverletétel után hadteste Facséton feloszlott, ő pedig visszatért Kassára, hogy folytassa félbeszakadt jogi tanulmányait.

A harcétér után az iskolapadban is helyállt, s tanulmányait 1851-ben sikeresen befejezte. Előbb osztrák jogból tett bírói vizgát, majd Pesten, a Királyi Tábla előtt magyar közjogból is. Eletének első szakasza, amely mintegy a felkészülés idejének tekinthető, 1855-el zárult. Ebben az évben költözött Munkácsra, ahol ügyvédi irodát nyitott. Munkáját oly sikeresen végezte, hogy a Schönborn-birodalom döntéshozói is felfigyeltek rá, s az ifjú ügyvédet meghívták a hatalmas munkács-beregszentmiklósi hitbizományi uradalmuk főügyészének. (Ismert, hogy az itteni Rákóczi-javakat a Nagy Fejedelem jogfosztását követően a császárhű Schönborn grófi család kapta, mintegy jutalmul.)

Új feladatainak ellátása közben Lehoczky Tivadar gyakran utazgatott, szemét ugyancsak rajta tartva környezetén. Eközben figyelt fel a környék népének dalaira is. A hallottakat feljegyezte, majd *Erdélyi József* biztatására módszeres fordítását tartalmazza, meg lakodalmi szokások leírásait. A kötet elé Erdélyi János írt előszót, melyben kifejtette, hogy „*Remélem egyúttal, hogy a példa melyet Lehoczky úr nyújt, nem fog mása nélkül maradni a magyar irodalomban, s a többi hazai népek is megleglik magyar tolmácsukat.*” S valóban meglegltek! Hiszen már 1866-ban megjelent Pesten egy újabb kötet *Tót népdalok* címmel. Igaz, magyar tolmácsaik, – *Szeberényi Lajos és Törs Kálmán* – mellett ott találjuk Lehoczky Tivadart is. A latin és görög nyelvek mellett ugyanis németül, ruszinul és szlovákul is tudott.

Gyakorta időzött a verhovinai völgyekben szétszórta elterülő ruszin falvakban. Aztán az itt lejegyzett népdalkincs egy részét 1864-ben Sárospatakon megjelentette *Magyar-orosz népdalok* címen. Ez 116 ruszin népdal magyar fordítását tartalmazza, meg lakodalmi szokások leírásait. A kötet elé Erdélyi János írt előszót, melyben kifejtette, hogy „*Remélem egyúttal, hogy a példa melyet Lehoczky úr nyújt, nem fog mása nélkül maradni a magyar irodalomban, s a többi hazai népek is megleglik magyar tolmácsukat.*” S valóban meglegltek! Hiszen már 1866-ban megjelent Pesten egy újabb kötet *Tót népdalok* címmel. Igaz, magyar tolmácsaik, – *Szeberényi Lajos és Törs Kálmán* – mellett ott találjuk Lehoczky Tivadart is. A latin és görög nyelvek mellett ugyanis németül, ruszinul és szlovákul is tudott.

Említett gyakori utazásai munkaköri feladatainak teljesítésén túl, természetesen nem csupán a népdalgyűjtést szolgálták. Ha híret vette, hogy valamely régi tárgyakat fordított ki a földből az eke, menten ott termett, s megmentette a leleteket. Fegyverek, ékszerek, lőszerszámok, edények, egyéb használati tárgyak menekültek meg így az enyészettől. Az eleinte kedvtelésből végzett gyűjtés aztán *Rómer Flóris* ösztönzésére mind mélyrehatóbbá és tudományosabbá vált, s a környék tudatos archeológiai feltárásával szélesedett. Az ásatásai nyomán előkerült, s általa összegyűjtött anyag szépen gyarapodott, a század végére pedig egy egész múzeumra való állt össze.

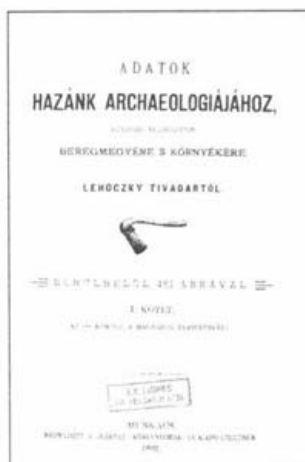
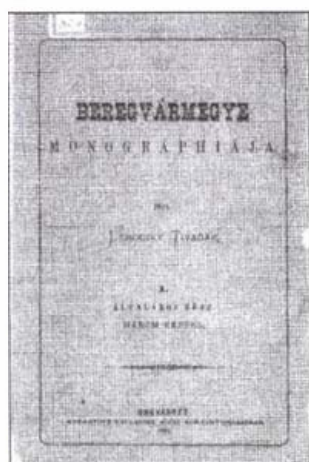
E sokirányú tevékenysége közben lankadatlan szorgalommal gyűjtötte az adatokat úgy Munkács városáról, mint Bereg vármegyéről. Noha élete során tizenkét monográfiát és egyéb könyvet adott ki, s csaknem kétszáz tudományos és ismeretterjesztő írást publikált, legmaradandóbbnak Munkács városával és közvetlen környezetével, Bereggel foglalkozó munkái bizonyultak.

Először *Beregvármegye leírása* jelent meg 1876-ban Budapesten, majd *Beregvármegye monographiája* Ungvárott, 1881–82-ben, három kötetben. Ezt az *Adatok hazánk archeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére I–II* (Munkács, 1892.) követte. Majd a *Beregmegye és a munkácsi vár 1848–49-ben* (Munkács, 1899.) című könyve következett. Ugyanitt jelent meg két további fontos helytörténeti munkája is, így 1907-ben a *Munkács város új monográfiája*, és 1912-ben *A munkácsi vár rövid története* címűek.

Könyveinek jelentőségét sokan már a maga korában is felismerték, adatait felhasználták. Ám nem mindig jelölték meg a forrást, s ez kétségtelenül bosszantotta a műveit gondos kutatómunkával készítő tudóst. Az előbb említett Munkács város új monográfiája című munkájában meg is fogalmazta jogos kívánalmait. „*A kompilátor és plagizátor urakat kérem, hogy abban az esetben, ha kedvük kerekedne a*

munkácsi vár történetét akár dióhéjba szorítva, akár terjedelmesebb alakban kiadni, s arra jelen új adataimat is felhasználni: a forrást megnevezni sziveskedjenek, nem cselekedvén úgy, mint B.J. úr 1890. évi művében...s mások. Ezt így kívánja az irodalmi tisztesség, a jog és méltányosság. – Sic itur ad astra.”

Valószínűleg a gyakori impérium-változások, Kárpátalja gyakori ide-oda csatolgatása (is!) szerepet játszott abban, hogy ezeket az alpműveknek számító, s adatait illetően gyakorta idézett munkáit hosszú évtizedeken át sem új, sem reprint kiadásban nem jelentették meg. Az utóbbi évtizedben ez a helyzet néhány művét illetően megváltozott. Élő példaként a *Beregvármegye monográfiája* reprintben, – *Razguljov Valerij* kirtartásának és *Vaszilij Ivanovics Rusz*, az Interart nemzetközi egyesület elnöke anyagi támogatásának köszönhetően – továbbá a Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum kiadó gondozásában új kiadásban is megjelent. Tegyük hozzá, hogy csekély példányszámokban, ezért ma már ezek is elérhetetlenek.

Vannak azonban az olvasók érdeklődésére méltán igényt tartó Lehoczky-művek, amelyek új kiadásait illetően tovább alusszák Csipkerózsika-álmukat. Vajon miért? Említsük meg, hogy történetek azért előrelépések is. Ungváron, 1997-ben, az „Irodalmi és tudományos könyvtár” első számaként megjelent a már említett Razguljov Valerij tájkatató, levéltáros, kiadó és újságíró munkája LEHOCZKY-MÚZEUM címmel. Ebben olvashatjuk: „...Életének utolsó szakaszában azzal a gondolattal foglalkozott, hogy létrehoz egy, a nagyközönségnek szánt múzeumot, s köztulajdonba adja annak egyedülálló gyűjteményét. Első kísérlete, – amikor 1869. áprilisában a helyi sajtóban közzétett egy felhívást, melyben kezdeményezte a Bereg megyei régészeti társaság létrehozását, s felajánlotta, hogy átadja gyűjteményét e társaság múzeumának, – kudarcot vallott. 37 évvel később, Fő utca 58. szám alatti házában (ma Béke utca 28) gyűjtötte egybe a vele együttgondolkodókat, s kezdeményezte egy múzeumi társaság létrehozását.”

A MUNKÁCSI LEHOCZKY TIVADAR MÚZEUM EGYESÜLET alakuló közgyűlése 1907. június 2-án volt, amikor jóváhagyták a kezdeményező és dr. Tárczy Károly egyesületi jegyző által előterjesztett alapszabályt. Az egyesületet 1909-ben jegyezték be, s ekkor kezdhetett meg végre működését. A várostól azonban nem sikerült a múzeum számára megfelelő épületet kapniuk, s a gyűjtemény maradt abban a magántulajdonban lévő házban, amelyben Lieb Mihály, a később Munkácsy Mihály néven világhírűvé vált festőművész született.

A tudós, aki tisztában volt gyűjtemény értékével, érthetően féltette azt, s kevéssel halála előtt családjára hagyományozta. 1915. november 25-én elhunyt Bereg jeles helytörténész, Lehoczky Tivadár, a nagy polihisztor.

Trianon évében, 1920-ban aztán felesége, született Buzáth Katalin is követte a sirba. Négy lányuk és egy fiuk – Anna, Róza, Júlia, Margit és János – átköltöztek az immár kisebb lett Magyarországra, a gyűjteményt pedig eladták egy pozsonyi kereskedőnek. Az új hatalom, a csehszlovák állam illetékesei felismerték a Lehoczky-gyűjtemény valós értékét, s megtiltották elszállítását. Ideiglenesen a munkácsi várbán helyezték el.

Később *Jankovich János* gimnáziumi tanárt nevezték ki igazgatójának, aki lelkiismeretes munkájával igyekezett az anyagot nem csupán egyben tartani, de gyarapítani, fejleszteni is. Ez többféle adomány révén sikerült. Például az alapító fia, *Lehoczky János*, 1929-ben a múzeumnak adta – megőrzés céljából – atyja „39 kilónyi” kéziratait. (A meglehetősen profán megfogalmazás nem a jelen sorok írójától származik!) Aztán *Jankovich* maga is folytatta az ásatásokat, s 1942-ben, ezek alapján a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadásában megjelentette *A munkácsi Lehoczky-múzeum régészeti ásatásai a cseh megszállás alatt* című könyvét. *Lehoczky* anyagának egy része később a Kárpátaljai Területi Honismereti Múzeum termeiben volt látható.

Munkács nem felejtette el egyik legnagyobb, – ha nem is itt, a városban született,– fiát. Bizonyítja ezt a város központjában álló római katolikus templom falába süllyesztett kékes színű márvány emléktábla lehetkai *Lehoczky Tivadar* és felesége, született *Buzáth Katalin* emlékére. Továbbá *Lehoczky* halálának 80. évfordulóján, 1995-ben a beregszászi megyeháza homlokzatán a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség által elhelyezett emléktábla is az egész közösség jó emlékeztetője. Ez az emléktábla *Ortutay Zsuzsa*, Ungváron élő szobrászművész al-

A templom falán lévő emléktáblája
(*Polgárdy Géza* felvétele)

A megyeházán 1995-ben elhelyezett emléktábla (*Polgárdy Géza* felvétele)

kotása, fekete alapon fehér betűkkel közvetíti a felül magyar, alatta ukrán, azaz kétnyelvű feliratot, amelyekből balra a tudós domborművé arcma látható. A felül olvasható felirat:

LEHOCZKY TIVADAR
TÖRTÉNÉSZ, RÉGÉSZ, NÉPRAJZKUTATÓ,
BEREG VÁRMEGYE MÚLTJÁNAK
TUDÓS LEÍRÓJA
EMLÉKÉRE

Dr. Polgárdy Géza